

Az első átfogóbb könyv Dimitrije Tucovićról, a marxista gondolkodóról és nagy forradalmárról

Dr. Desanka Savićević monográfiájának megjelenése kapcsán

Др Десанка Савићевић: *Друштвена и политичка теорија и критика у речима Димитрија Тучовића* — Институт за историју радничког покрета Србије. Монографије 6. — Издавачко предузеће „Рад“ Београд 1972, 192 страна.

Tartalom:

Увод. — I. Тучовићева критика империјализма, колонијализма и рата. 1. Европа, Балкан и Србија почетком XX века и Тучовић. 2. Тучовићева критика завојсвачке колонијалне политике Аустро-Угарске у јужнословенским земљама. 3. Схватања друге интернационале о ослободилачкој борби јужнословенских и балканских народа и Тучовић. 4. Тучовић о националној равноправности и федеративној заједници. 5. Тучовићева критика рата. — II. Тучовићева критика друштвеног и политичког развитка Србије почетком XX века. 1. Критика друштвено-економског система. 2. Пољопривреда и селаштво. 3. Ситноробна производња. 4. Буржоазија и пролетаријат. 5. Тучовићев погледи на развој уставности и парламентаризма у Србији. 6. Тучовићева критика национализма и шовинизма. 7. Тучовић против милитаризма и стајаће војске. — III. Партија српскога пролетаријата и радних маса српскога народа. 1. О јединству економске, политичке и теоријске борбе. 2. О стратегији и тактици. 3. Тучовић о науци уопште и марксизму посебно. — Закључак. — Resume. — Регистар имена.

Az a szerep, amelyet Dimitrije Tucović betöltött a Szerb Királyság munkásmozgalmában, az elért eredmények, amelyek alapján a szerbiai szociáldemokrácia nemcsak „felzárkózott” a II. Internacionále pártjai sorába (hisz soha sem volt nagy tömegű párt és egy-két képviselővel rendelkezett az akkori nem sok képviselőt számláló belgrádi szkupstinában), hanem Lenin cári oroszországi pártjához hasonlóan valójában előhírnöke volt már a század elején az új típusú forradalmi pártnak — ha mindezt számba vesszük, ingadozások nélkül megállapíthatjuk: a társadalomtudományok, marxista publicisztikánk és könyvkiadásunk indokolatlanul mellőzte a balkáni népek marxista szellemóriását és a gyakorlati forradalmi munkásmozgalom kimagasló alakját. Dr. Desanka Savićević húsz szerzői ívnyi monográfiája úttörő vállalkozás, hézagpótló cselekedet, mert az első monográfia a Szerb Szociáldemokrata Párt első (és egyetlen) elnökéről, akit fiatal jogászhallgatóként a párt megalakulásakor 1903-ban 22 éves korában választanak a párt élére, és aki 33 éves korában az első világháború legelején a belgrádi védelmi harcokban esik el.

Könyve előszavában (8. old.) D. Savićević felsorolja, hogy Dimitrije Tucovićról jelentős marxista közírók és történészek írtak már az utóbbi fél évszázad folyamán. Nem kisebbek mint Kosta Novaković, Filip Filipović, Veselin Masleša, Moša Pijade, Dušan Nedeljković és Sergije Dimitrijević. A megemlítettek és mások jelentős körülményeket és mozzanatokot világítottak meg Tucović munkásságával kapcsolatban, mégis fragmentáris maradt ez a kép. Az első monográfia szerzője nem törekszik minden vonat-

kozásában teljességre. Előre meghatározza, hogy nem történelmi esettanulmányt ír, hanem politikológiai (ha így szabadna fogalmaznom) tanulmányt, illetve ahogyan dr. Savićević meghatározza: „munkája elméleti és ideológiai jellegű, és nem történelmi tanulmány”. Mindjárt hozzáfűzi joggal, hogy Dimitrije Tucović gazdag és sokoldalú tevékenysége felöleli a gazdasági, politikai, filozófiai, szociológiai és a pártszervezés sok kérdését, amelyeket elméleti és tudományos megvilágítással mindig a gyakorlat szemszögéből, de legalább is a forradalmi gyakorlat bírálata eshetősége szempontjából vizsgált.

A szerző nagy nehézségekkel küzdött, mert noha nem is egyszer már szándékoztak kiadni Dimitrije Tucović összes munkáit, ez még nem történt meg. Az első ilyen kísérlet közvetlenül az első világháború után indult el, amikor még a Jugoszláv Kommunista Párt legális párt volt. Ekkor fognak hozzá az előkészületekhez, és már a JKP törvényen kívül helyezése után meg is jelenik Dimitrije Tucović összes munkáinak első (tudomásunk szerint a tervezett sorozat egyetlen) kötete Belgrádban 1924-ben. A szocialista Jugoszláviában megjelentek két kötetes válogatott írásai. Az első kötet 1949-ben, a második 1950-ben. Ez a kiadás is ritkaságszámba megy, különösen a második kötet ritka, még egészen nagy könyvtárak sem rendelkeznek vele.

Már a hatvanas évek derekán történt bejelentés Dimitrije Tucović összes munkáinak közreadásáról, de ez mindmáig nem valósult meg. Mi több, ahogyan dr. Desanka Savićević előszavából megtudjuk (9. old.) még el sem készült Dimitrije Tucović írásainak teljes bibliográfiája, sem a Dimitrije Tucović-tyal foglalkozó írások és szerzők bibliográfiája. Ezek a körülmények kétségtelenül jelentős nehézségeket okoztak a kutató számára. Ezért is vette a szerző elsősorban figyelembe D. Tucovićnak a Раднице новине és a Борба hasábjain megjelent írásokat. Ezenkívül a már említett 1949—1950-es kiadások tartalmazzák a valamikor külön könyvalakban megjelent munkáit, valamint a pártkongresszusokon elhangzott fontosabb elemzéseket magába foglaló beszámolókat. Az eddig még közzé nem tett írások közül különösen lényeges, hogy a szerzőnek lehetősége volt már feldolgozni Tucović irodalmi kéziratok hagyatékát, kiterjedt magánlevelezését és a Szerb Szociáldemokrata Párt Központi Bizottságának többszáz oldalas kéziratok jegyzőkönyveit, amelyeket csak nemrég szerzett be a Szerbiai Munkásmozgalmi Intézet, az anyag gondozója.

Nem tartozik szorosan a témához, de az olvasónak tudnia kell, hogy négy évvel ezelőtt, amikor az újvidéki Fórum könyvkiadó részlege átszervezte és felújította a politikai kiadványok szerkesztő bizottságát és amikor úgy tűnt, hogy nemcsak növekvő igény jelentkezik, de kedvező pénzügyi lehetőségek is nyílnak a hazai magyar nyelvű marxista kiadványok megjelentetése számára, az első 8—10 kiadásra tervezett hazai marxista szerző könyve között ott volt Dimitrije Tucović munkájának egykötetes válogatása is. A kötet tervezte az 1949/50-ben megjelent kétkötetes kiadványt vette alapul. A tervezett kötet megjelentetése jobb napokra vár, de vele mindenképpen tartozunk, nem is Tucović emlékének, hanem elsősorban a hazai magyarul olvasó közönségnek.

A szerző igen szerencsésen választotta meg monográfiája forrásainak fontosságai rendjét, mert így jobban követhette azokat a politikai és elméleti

küzdelmeket, amelyeket Tucović vívott a párton belüli meg nem értés és ellenzékiesség ellen, de a „párton körüliekkel” és az osztályellenséggel is. Így, noha a szerző eltökélte, hogy nem ír történelmi jellegű monográfiát, megőrizte azt a szükséges szoros kapcsolatot Tucović elméleti és gyakorlati tevékenysége között, amit dr. Desanka Savićević állandóan szemmel tart, és könyve záró részében (145—155. old.) külön is tárgyal. Tucović marxista felkészültsége és szellemi ereje viszont olyan, hogy az egyes témakörök soronkövetése, a fölvetett problémák és a felmerülő megoldási változatok nemcsak lehetőséget és kényszert jelentenek a monográfia szerzője számára, hogy magas elméleti szintű munkát alkosson, amit sikeresen meg is oldott, hanem az olvasó számára is rendkívül izgalmas, sok esetben a jelenkor forradalmi munkásmozgalmait szempontjából, természetesen saját útkereséseink szempontjából is, termékeny és gondolatébresztő értekezést jelentsen.

A szerző hangsúlyozza D. Tucović időszerűségét jelenlegi saját forradalmi társadalmi fejlődésünk szempontjából. Ez az időszerűség Tucović életművén félreérthetetlenül kiviláglik. Dr. Desanka Savićević tudományos vállalkozását külön dicséri az a körülmény, hogy egész könyvét át megőrizte és „átmentette” ezt az időszerűséget nem folyamodva olcsó fogásokhoz és tudománytalan módszerekhez. A történelmi materializmus alapelveit következetesen alkalmazva a szerző nem szorítkozik az eszmék és politikai nézetek elszigetelt tartományára. Megtalálja a lényeges kapcsolatokat Tucović nézetei és a korabeli Szerbia valamint annak belső társadalmi és gazdasági fejlődése között (erre Tucović elemzései is gazdag anyagot szolgáltatnak), továbbá a Szerb Királyság nemzetközi helyzete és a Balkánon egymást keresztező nagyhatalmi versengés között. A szerző Tucovićot a maga idejében és az akkori társadalmi helyzet osztályharcaiban tárgyalja. Ennek ellenére, pontosabban: éppen ez által, tartalmaz Tucović életművének taglalása olyan sok meggyőző mondanivalót a mai ember számára is. Nem jelenti ez azt, hogy Tucović mindenben csálthatatlan volt. De nem nehéz bizonyítani — miként ezt Desanka Savićević szakavatottan teszi —, hogy Tucović, „ez az éles dialektikus elme... megannyi illúziót, hiedelmet, mítoszt és fétist döntött porba, és történelmi távlatokat nyitott a dolgozó tömegek számára” (183. old), nem úszott a korabeli kapitalista világ időleges stabilitása következtében a II. Internacionále pártjai nagy többségében jelentkező eszmei ingadozás árján. Nem ragadta magával a marxizmus akkori revizionizmusának és vulgarizálásának egyetlen korabeli irányzata sem (ökonómizmus, szociológizmus, egyoldalú történelmieskedés, evolucionizmus, anarchoszindikalizmus stb.). Tucović hű marad a marxizmus lényeges és alapvető igazságaihoz, és nem egy esetben éles dialektikus elméjének köszönve túljutott az akkori ortodox marxisták körén, akik ellenszegültek és éles harcot vívtak a marxizmus nyílt revizionistái ellen.

Már a találgatás körébe tartozik, de meglehet, hogy azért is tolodott el annyira Tucović összes műveinek már jelzett megjelentetése, vagy legalábbis nem akadt írott hagyatékának kellő eredményeket felmutató gondozója, mert az utóbbi évek eszmei harcaiban saját körünkben különösképpen időszerűen hangzottak volna Dimitrije Tucović nem is egy kifejtett elméleti és a maga idejében és az akkori adottságokra vonatkoztatott tétele.

Dimitrije Tucovićnak ez az időszerűsége D. Savićević fejtegetései közben is minduntalan előbukkan, néha meghökkentő erővel is, és éppen az által.

mert a szerző tartózkodik az olcsó aktualizálgató publicisztikai fogásoktól, és megmarad a nagy forradalmár és gondolkodó elméleti és kritikai munkássága tudományos tárgyalásának síkján, szem előtt tartva azt, hogy Tucović a maga korában az akkori körülmények közepette kereste a megoldásokat és tudott valóban marxista elemzése alapján elméleti eredményeihez és helyes vezérfonalhoz jutni kiterjedt gyakorlati forradalmi tevékenységében az akkori Szerb Királyságban, a Balkánon és a II. Internacionálé szerveiben.

Dimitrije Tucović, mint megannyi nagy forradalmár nem válogatja témáit. A politikai küzdelmek, a maga kora gyakorlati társadalmi kérdései kényszerítik arra, hogy elemezze és elméletileg is megvilágítsa a feltornyosult és megoldásra váró kérdéseket. A szerző Tucović elméleti és publicisztikai munkásságának témáit három csoportra osztja, noha az egyes kérdések szűkszerűen nem szorítkozhatnak csak a századeleji Szerb Királyság társadalmi-politikai fejlődése, vagy a munkásosztály pártépítése témakörére, sem a Balkán félsziget nemzetei számára annyira időszerű nemzeti felszabadulás és imperialistaellenes megmozdulásainak társadalmi-politikai stratégiájának témaköréhez. Az egyes témák pusztá felsorolása is utal már arra a lázas, egész embert megkövetelő tevékenységre, amelyet Tucović alig egy évtized alatt kifejtett mint marxista gondolkodó és gyakorló forradalmár.

A munkáspárt megszervezésekor neki és közvetlen munkatársainak meg kellett küzdenie a pártépítés opportunistá elgondolásainak és a szakszervezetek ökonomista átalakítása képviselőivel. Állandó harcot folytatott a belső nemzeti elfogultság, valójában az akkor már reakciós és sovíniszta szerb burzsoázának a nemzeti kérdésben betöltött szerepének háttérbe szorításáért és azért, hogy a nemzeti felszabadító mozgalomban mind a szerb nemzeti, mind a többi balkáni nemzeti felszabadító mozgalomban a proletariátus szerepe, történelmi elhivatottsága és internacionalizmusa jusson kifejezésre. Ezzel szorosan kapcsolódik a különböző imperializmusok (gazdasági, politikai és katonai formában való megnyilatkozásai) elleni hatékony küzdelem megszervezése és vezetése. Tucović nem kímélte a szerb burzsoázia kegyetlen hegemonizmusát, semmilyen illúziója nem volt az orosz cárizmus balkáni jelenlétének ellenforradalmi és hegemonista volta felől, még kevesbé hátrált meg az akkor közvetlen veszélyt jelentő Osztrák—Magyar Monarchia és a mögötte álló Német Császárság keletre törő imperializmusának háborúval, ellenforradalmi ármánykodással terhelt veszélyének leálcazása elől, többek között a II. Internacionálé szerveiben is, ahol az ausztrómarxizmus hatására a balkáni helyzetet, Bosznia anexióját, a balkáni háborúkat elsősorban a nyugati burzsoázia szempontjából ítélték meg. Tucović helyszíni kutatásai alapján ítéli el ismert könyvecskéjében a szerb katonai köröknek az albán tengerpart meghódítására irányuló reakciós kísérletét, és válaszolja fel a szerb, crnagorai és albán nép egymásbafonódásán és közös érdekein alapuló hosszúlejárátú együttműködési programját. Állandóan követi és mélyenszántóan vizsgálja a század eleji Szerb Királyság belső gazdasági fejlődését, az imperialista erők gazdasági térhódításának formáit és fokát. Kimutatja és elemzi mennyire összefügg a szerbiai burzsoázia militarizmusának erősödése az ország gazdasági fél-koloniális helyzetbe való döntése, elsősorban az államkölcsönök békylói által. A nyugati szociáldemokráciától eltérően átfogóan elemzi és feltárja a Szerb Királyság parasztságának társadalmi helyzetét, a század eleji nagy társadalmi eseményekben megnyilvánult politikai maga-

tartásának nyitját és a munkás-paraszt osztályszövetség erősödésének lehetőségét, amely alapján valósítható csak meg a nemzeti felszabadítás forradalmi alapon, ami azután további szocialista irányzatú társadalmi forradalmi átalakulás felé vezető utakkal kecsegtetett.

Megszívlelendő az, amire dr. Desanka Savićević figyelmeztet, amire a felületes, jóhiszemű és lelkes szemlélő hajlamos is, hogy (181. old.) „formalista gondolatmenet és erőltetett szerkesztés alapján” figyelembe véve a Szerb Szocialista Pártban szembetűnő forradalmi politikai vonalat, amely alapján a II. Internacionálé forradalmi balszárnyához tartozott, továbbá Tucović szellemi nagyságát, azt hogy érett marxista módjára a kérdéseket mélyen totalitásukban képes volt vizsgálni — Tucovićot Leninhez hasonlítják, illetve párhuzamot vonnak Tucović és Lenin között. A szerző hangsúlyozza, hogy ez az eljárás „szubjektivista, és ez által tudománytalan gondolkodási módhoz és következtetésekhez vezet.” Az ilyen párhuzamtól való eltekintés, természetesen nem csorbítja Tucović életművének nagyságát, de megköveteli az elmélyült tényleges, tudományos tárgyalási módot.

Részünkről részben hiányoljuk, hogy a szerző annyira hangsúlyozottan Tucović munkásságára összpontosította kutatásait, és igen kevés teret szentelt Dušan Popović és még kevesebbet Radovan Dragović munkásságának. (Mindkettőjük egy-egy gyűjteményes kötetét már kézre adták). Popović és Dragović annyira közeli munkatársai voltak Tucovićnak, hogy a téma központosítására irányuló erőfeszítés, amely következtében a két harcostárs háttérben maradt, Tucović életműve megvilágítását megnehezíti. Kétségtelen, hogy Popović és Dragović nézeteinek és munkáinak kapcsolása Tucović munkásságához jelentősen kibővítette volna a kutatásokat. Ezért, ez még a jövő kutatókra vár, talán éppen dr. Desanka Savićević végzi majd el hivatottan és sikeresen ezt a feladatot is.

Szerbia század eleji szellemi élete egyik szellemóriásával, Jovan Skerlić-tel a nagy nyilvánosság már egy évtizede ismerkedhet, mer megjelent összes munkáinak gondos kiadása, aki különben szintén a Szerb Szocialista Pártból indult el. Skerlić megjelentetett műveiből tudjuk meg (a párt részéről 1914-ben elmondott Dušan Popović halotti beszédéből), hogy a nagy irodalomtörténész nem viselkedett a renegátok szokásos módján, és hogy soha sem szégyellte azt, hogy fiatal korában szocialista volt, és nem volt élete során sem soha a munkáspárt ellensége. Tucović életművét nem mérhetjük Skerlićével össze, mert igen különböző területen működtek, noha habozás nélkül kimondhatjuk, hogy a két kortárs az akkori szellemi élet csúcsait képviselték, közülük Tucović a fejlődő és előretörő munkásosztály alkotóképességét és történelemformáló lehetőségeit sejtette.

Nem közhely, és dr. Desanka Savićević könyve befejező sorából (183. old.) nem a kegyelet szól, amikor összegezve mondanivalóját többek között kifejti: „Korán elhamvadt életében sok jelentős dolgot végzett el. Sokoldalú alkotó tevékenysége Szerbia proletariátusának és az ország demokratikus részének vezére és elméleti nagysága, harcos és alkotó, közíró és fordító, kritikus és szónok — ez Tucović nagykiterjedésű tevékenységének területe. Tucović szellemi integritása és gyakorlati alkotókészsége indokoltá teszi számunkra a következtetést, hogy kimondjuk: nemcsak szerbiai jelentőségű személy volt, hanem kétségtelenül jugoszláv, balkáni és európai jelentőségű is.“ És

tovább (182. old.): „Tucović gondolatvilága sokkal gazdagabb és összetettebb, mint ahogyan azt rendszerint bemutatni szokás . . . Szabadon kimondható anélkül, hogy a történelmi igazságon csorba essék, hogy Tucović testesíti meg a maga idejében a szerb nemzet legnagyobb szellemi és forradalmi értékét.”

Tucović életműve iránt még csak a jövőben fogjuk leróni adósságunkat, és ez által mindannyian Jugoszláviában nagyobbak és gazdagabbak is leszünk.